INTERRUPCIA – ANALÝZA MORÁLNEHO SPORU

ŠTEFAN VENDEL, Katedra psychológie FF PU, Prešov

VENDEL, Š.: Abortion: An Analysis of Moral Arguments
FILOZOFIA 60, 2005, No 1, p. 33

Abortion is a controversial and divisive topic. The paper gives a short review of the main approaches throughout the history of European thinking to this complex problem. Moral concerns about abortion often turn on the questions of when human life can be said to has began and what is the moral status of human embryo and fetus. The paper gives also an outline of several scientific and religious attempts to solve the problem.

Povaha problému. Interrupcia je zámerným ukončením tehotenstva v ktoromkoľvek štádiu od počatia po narodenie, ktorého následkom je smrť zárodku, resp. plodu. Interrupcie sú rozporuplnou etickou témou, rozdeľujúcou ľudí na dva tábory. Rozpory vyvoláva otázka, či je zámerné ukončenie tehotenstva, ktoré by inak skončilo pôrodom, morálne prípustné, a ak, tak za akých okolností.

Podstatu problému tvoria dva aspekty – kedy začína ľudský život a aký morálny status má ľudský zárodok, resp. plod. Obe otázky vyvolali veľa diskusií o ľudskom charaktere, individualite a právach (ľudského) zárodku a plodu. Sekulárna a náboženská etika sa vo svojich názoroch na tieto otázky považlivo líšia.

Analyzovať takú obtiažnu tému, ktorá má viacero rozmerov – filozofický, etický, psychologický, medicínsky, právny a politický – znamená vyrovnať sa so zložitým súborom biblických, filozofických, psychologických, medicínskych, sociálnych a právnych otázok. V ohnivých diskusiách o tejto téme je často práve toľko temných vášní ako svetla poznatkov. Téma sa dnes stala tiež predmetom sporov medzi politickými stranami, uprostred ktorých sa stráca jej etické jadro.

Jedným z hlavných účelov tohto článku je preto objasniť niektoré principiálne otázky a hodnoty ktoré v súvislosti s interrupciami ľudí rozdeľujú. A to: Kedy začína ľudský život? Môže byť zárodok, resp. plod v maternici matky považovaný za ľudského jedinca? Je umelé prerušenie tehotenstva prípustné? Zodpovedanie týchto otázok môže pomôcť pri rozhodovaní o prípustnosti a časovom ohraničení interrupcií.

Štatistika interrupcií. Aj keď počet interrupcií je azda jediným z demografických javov, ktoré v ostatnom období zaznamenali pozitívny trend vývoja, v roku 2002 skončilo na Slovensku interrupciou 22,1 tisíc tehotenstiev (čo je o 651 menej ako v roku 2001 [1].[1] V Českej republike, ktorá má dvojnásobný počet obyvateľov, to bolo v roku 2002, za ktorý sú k dispozícií štatistické údaje, 31 142 interrupcií, potratov celkom 43 743 (pred desiatimi rokmi 120 000) interrupcií [2].

[1] Zverejnená štatistika SŠÚ nerozlišuje medzi prirodzeným a umelým potratom čiže interrupciou.

Interrupcie sa robia vo veľkom v USA, Kanade, Japonsku, Rusku a v mnohých Európskych štátoch. V spomínanom Rusku pripadá na 10 pôrodov 13 interrupcií [3]. Podľa najnovších údajov počet interrupcií prevýšil počet novonarodených detí aj vo Washingtone, D.C.

Hoci neexistujú spoľahlivé údaje o počte interrupcií vo svete celkovo, Guttmacherov ústav v USA odhaduje, že každoročne sa na svete vykoná 46 miliónov interrupcií, čo predstavuje 22% z celkového počtu evidovaných tehotenstiev [4]. Liberálny prístup k interrupciám v mnohých krajinách, medzi nimi aj v Čechách a na Slovensku, znamená, že sú dostupné prakticky na požiadanie. Hoci najčastejšie uvádzané dôvody na umelé ukončenie tehotenstva sú zdravotné [5], možno o tom pochybovať. Rozbor prípadov interrupcií ukazuje, že typickými žiadateľkami sú mladé, slobodné a bezdetné dievčatá, teda najzdravšia časť ženskej populácie. Najvyšší počet interrupcií je podľa údajov Slovenského štatistického úradu [5] vo vekovej skupine žien 25 – 29 ročných.

Oveľa menej než 1% interrupcií sa vykonáva v naliehavých prípadoch kvôli záchrane života matky alebo preto, aby sa predišlo vážnemu poškodeniu jej zdravia. Vo väčšine prípadov nebezpečenstvo poškodenia neexistuje a indikácia je sociálna. Najčastejšie ide o to, že žena nemá stáleho partnera.

Je však potrebné povedať, že interrupcia je len zriedka používaná ako prvotný prostriedok kontroly pôrodnosti. Obyčajne prichádza na rad až potom, čo zlyhali iné metódy.

Právo na život verzus právo na voľbu. Postoje českej a slovenskej verejnosti k otázke interrupcií formovali desaťročia pomerne liberálneho prístupu, počas ktorých boli interrupcie legálnou formou prerušenia tehotenstva, do r. 1986 síce podliehajúcou schváleniu tzv. interrupčnej komisie, ale po tomto dátume už postačovala žiadosť tehotnej ženy. Diskusia o interrupciách ožila na Slovensku v r. 2003 v súvislosti s návrhom politickej strany ANO novelizovať tzv. interrupčný zákon v zmysle jeho ďalšej liberalizácie. V čase revízie tohto článku (jún 2004), ústavný súd SR ešte nerozhodol o podaní, dôvodom ktorého je posúdenie súladu „interrupčného" zákona a realizačnej vyhlášky s ústavou SR.

V Českej republike naopak prišli v roku 2003 traja poslanci ČNR s návrhom zákona o absolútnom zákaze interrupcií až na prípady, keď žene hrozí následkom pôrodu smrť. Na svojom hlasovaní dňa 31. marca 2004 Poslanecká snemovňa ČNR novelizáciu zákona o interrupciách zamietla. Predkladala ju KDU – ČSL a v mesiacoch, ktoré hlasovanie predchádzali, bol na zástancov, ako aj na odporcov novely zákona vyvíjaný nepredstaviteľný nátlak. KDU – ČSL sa však ani po neúspechu svojho návrhu v parlamente nevzdáva a chce pripraviť iný návrh zákona.

Verejnosť sa svojím postojom k tejto otázke rozdelila na dva tábory. Stúpenci hnutia Právo na život (na Slovensku napr. občianske združenie *Fórum života*) tvrdia, že ľudský život začína počatím a zámerné prerušenie tehotenstva pokladajú za vraždu nenarodeného dieťaťa. Veľa z nich neuznáva vo svojom stanovisku žiadne výnimky. Niektorí však pripúšťajú prerušenie tehotenstva za účelom záchrany života matky alebo keď je tehotenstvo zapríčinené znásilnením alebo incestom. Najhlasnejšie vystupuje proti

interrupciám katolícka cirkev.[2] Poukazuje na paradox dvojitého štandardu v prístupe k deťom. Želaným deťom sa dostáva tak počas vnútromaternicového vývinu, ako aj keď sa narodia predčasne, najväčšej opatery. Zárodky a plody, ktoré sú neželané, sa utrácajú [6].

Stúpenci hnutia *Práva na voľbu,* medzi ktorými je veľa žien, tvrdia, že prerušenie tehotenstva je vecou slobodného rozhodnutia a spoločnosť nemá žiadne právo obmedzovať právo ženy tehotenstvo ukončiť. Zástancovia tohto myšlienkového prúdu argumentujú, že ženy by mali môcť slobodne rozhodovať o tom, čo sa deje v ich tele, vrátane práva na ukončenie tehotenstva.

Pravdepodobne najpočetnejší stred tvoria ľudia, ktorí nemajú radi ani interrupcie, ani ich kriminalizovanie.

Problém interrupcií a začiatku ľudského života, samozrejme, púta aj pozornosť médií tak vo svete, ako aj u nás doma. Napríklad 25. apríla 2002, New York Times priniesol článok Michaela Gazzaniga, profesora neurológie, nazvaný *Zygoty a ľudia nie sú to* isté [7]. Gazzaniga, v ňom píše, že začiatok života je vecou viery a etiky, nie biológie. Článok s názvom *Mal by mať plod ľudské práva?* [8] priniesol 9. júna 2003 Newsweek. Diskusia k tejto téme vrcholila na stránkach slovenského mienkotvorného denníka SME v júni 2003. Komunikácia medzi zástancami práva na život a práva na voľbu však zriedka siaha ďalej než na úroveň hádok. Aj preto je nevyhnutné vyjasniť si základné etické otázky, o ktoré ide.

Rozhodujúcou otázkou všetkých diskusií o interrupciách je status bytosti vyvíjajúcej sa v maternici. Je vyvíjajúci sa zárodok a neskôr plod ľudskou bytosťou, alebo nie?

Keďže všetky štáty sveta ľudský život chránia, legálnosť interrupcií v mnohých krajinách svetového spoločenstva implicitne znamená, že zárodok, resp. plod do istej – zákonom určenej doby svojho vývoja – nie je považovaný za plnoprávnu ľudskú bytosť, existenciu ktorej chráni zákon. Napr. podľa terajšej právnej úpravy Slovenskej republiky [9] aj Českej republiky [10], prevzatej z Československého práva, je umelé prerušenie tehotenstva možné na žiadosť tehotnej ženy alebo zo zdravotných dôvodov do 12 týždňa tehotenstva; po tejto hranici len z vymenovaných dôvodov. Zákonom stanovené lehoty pre legálnosť interrupcií sú však v iných štátoch odlišné. Odzrkadľuje to neujasnenosť základnej otázky, totiž toho, kedy začína ľudský život, resp. od akého času máme do činenia s ľudskou bytosťou. Všeobecná zhoda vládne len v tom, že novorodenec je živým ľudským tvorom. Zhoda v tom, že spermia, a neoplodnené vajíčko netvoria ľudský život už – ako uvidíme neskôr – taká jednoznačná nie je.

Kedy začína ľudský život? V histórii európskeho, resp. západného myslenia možno rozlíšiť štyri hlavné názory na to, kedy začína ľudský život a čo je ľudský jedinec Odzrkadľujú tradičné náboženské predstavy o človeku, filozofické koncepcie osobnosti a individuality, psychologické poznatky o vnútromaternicovom vývine, etické názory a, samozrejme, súčasný stav poznania v oblasti embryológie a genetiky. Prvý názor považuje za kritérium začiatku ľudského života oduševnenie, a to buď v čase počatia alebo v určitom čase po ňom; druhý stotožňuje ľudskú bytosť s biologickým životom

[2] Nie je to však inak ani u ortodoxných židov a moslimov.

začínajúcim oplodnením; tretí považuje za určujúce pre ľudskú bytosť rozumové funkcie a štvrtý schopnosť samostatného života.

Duša ako utvárajúci prvok ľudskej bytosti. Podľa židovskej tradície je nositeľom života telo. Biblia ešte nepozná dualizmus telo – duša; je monistická, pre ňu je človek psychofyzickou jednotou. Telo a duša nie sú dve rozdielne jednotky, patria spolu. Tak to stojí v onom veľmi starom texte (Genezis) z obdobia asi 10 storočí pred Kristom: „*I vytvoril Hospodin Boh človeka... a vdýchol mu dych života.*" Tak sa stal človek živým tvorom (nefeš chajjin) ([11], 46). Starožidovské slovo *nefeš*, ktoré sa prekladá ako *duša*, v skutočnosti znamená dušu aj telo. Až od 2. storočia po Kristovi je doložená predstava, že človek sa skladá z tela a duše – rabínska antropológia je už silne ovplyvnená antropológiou gréckou – ako možno vidieť o. i. v *dišpute medzi Antonínom a Rabínom* o tom, či duša vstupuje do ľudského tela už pri počatí, alebo až pri vytvorení zárodku ([11], 47). Z toho možno usúdiť, že staré židovské kmene považovali vyvíjajúci sa plod v tele matky buď už od počatia, alebo najneskôr v štádiu zárodku za človeka, pretože bol už obdarený dychom života, t. j. rozumovou dušou. Podobné chápanie začiatku ľudského života možno nájsť aj u iných národov žijúcich okolo Stredozemného mora vrátane antického Ríma.

Názory na to, kedy vzniká ľudský život, ovplyvnil takmer na 2000 rokov Aristoteles svojím učením o duši. Tá sa vymedzuje štyrmi mohutnostiami: vyživovaním, vnímaním, myslením a pohybom ([12], 54). Aristoteles učil, že zárodok má vegetatívnu dušu, ktorá sa v neskoršom štádiu tehotenstva zmení na živočíšnu dušu a nakoniec je zárodok oživený ľudskou dušou. Aristoteles tiež učil, že k „oduševneniu" dochádza v prípade mužského zárodku po štyridsiatich dňoch, v prípade ženského zárodku po deväťdesiatich dňoch od oplodnenia. Preto interrupcia vykonaná v ranom štádiu tehotenstva nebola zatracovaná. Z Aristotelovej embryológie vychádzal neskôr aj najvplyvnejší filozof stredoveku T. Akvinský.

Augustinus (354 – 430) – až do nástupu Akvinského na konci 13. storočia najvplyvnejší kresťanský filozof – rozlišoval medzi plne sformovaným plodom a plodom, ktorý ešte nie je sformovaný. O takom plode hovoril: *Nesformovaný plod zmizne ako semeno, ktoré nevyklíčilo v plod.* Je zrejmé, že Augustinus neveril, že ľudský život začína počatím. Nevedel, kedy je už život v maternici ľudský (*ignoro quando incipiat homo in utere vivere*). Ak Augustinus žialil za utrateným zárodkom, nebolo to pre stratu života, ale preto, že pohlavné spojenie stratilo svoj zmysel. Augustinus predpokladal vývin ľudského života v maternici, nie jeho bezprostredný vznik a oduševnenie pri počatí [13].

Rané kresťanstvo teda prijímalo teóriu odloženej animácie a pokladalo nesformovaný zárodok za niečo pred človekom, keďže za utvárajúci prvok ľudskej bytosti bola považovaná až duša. Bez nej nemohol byť plod považovaný za ľudskú bytosť. Táto myšlienka bola jasne vyjadrená v 4. storočí n. l. biskupom Gregorom z Nyssy: „Pretože nie je možné označiť nesformovaný plod za ľudskú bytosť, ale iba za potenciálnu ľudskú bytosť, ktorá sa sformuje s príchodom pôrodu, zatiaľ čo kým je v tomto nesformovanom stave, je niečím iným než ľudskou bytosťou." [14]

T. Akvinský sa v otázke času oduševnenia sa pridržiaval Aristotelovho učenia a domnieval sa, že je to štyridsiaty deň po oplodnení v prípade mužského zárodku

a deväťdesiaty deň po oplodnení v prípade ženského zárodku ([15], 255 – 278). Biologické objavy v 19. storočí ukázali, že táto Akvinského teória bola chybná. Bola založená na primitívnych vedeckých poznatkoch. Okrem toho robila rozdiel medzi mužmi a ženami, čo by sa dnes považovalo za sexizmus.

V 17. storočí zväčšovacie sklá a neskôr mikroskopy postrehli v zárodočnom tkanive ľudskú podobu. Podľa toho bol čas oduševnenia posunutý späť k momentu počatia alebo skoro po ňom.

Od polovice 18. storočia sa katolícke učenie ďalej odklonilo od názorov Aristotela a Akvinského a označilo ako čas oduševnenia zárodku počatie. Táto názorová zmena bola čiastočne výsledkom nových poznatkov o vývoji zárodku, o ktorých Akvinský nemohol vedieť. Predsa však Aristotelovo a Akvinského učenie o neskoršom oduševnení bolo vplyvné až do r. 1869, keď katolícka cirkev zavrhla poukazovanie na „oduševnený plod" celkom. Pápež Pius IX. vydal v tomto roku ustanovenie *Apostolicae Sedis,* v ktorom stanovil, že ľudský život začína počatím. Prerušenie tehotenstva v ktoromkoľvek štádiu tehotenstva sa tak stalo v očiach cirkvi vraždou a dôvodom na exkomunikáciu (vylúčenie z cirkvi). A keď už raz k počatiu došlo, dostatočným dôvodom na interrupciu nebola dokonca ani záchrana života matky. Odvtedy je rímskokatolícka cirkev jednoznačne proti prerušeniu tehotenstva v ktoromkoľvek štádiu.

Koncepcia oživotvoreného (obdarovaného racionálnou dušou) a neoživotvoreného zárodku sa premietala aj do cirkevného a svetského práva. Problém začiatku ľudského života riešilo rímske právo aplikovaním pravidla, podľa ktorého právna spôsobilosť prirodzených osôb (ľudí) vzniká narodením, t. j. úplným oddelením od tela matky. Okrem toho dieťa sa muselo narodiť živé a muselo mať ľudskú podobu. Rímske právo však už aj počatému, ale ešte nenarodenému dieťaťu (nacsiturus) rezervovalo určité práva, najmä tie, ktoré mu boli na prospech, napr. dedičské právo, zabezpečenie výživy a výchovy a pod. Právnik Paulas to vyjadril takto: „Kto je v tele matkinom, je práve tak chránený, ako keby bol už medzi ľuďmi, kedykoľvek ide o prospech samého dieťaťa." [16]

V 18. storočí sa ešte stretávame s rozlišovaním medzi oživotvoreným a neoživotvoreným plodom, napr. v *Codex iuris Bavarici criminalis* vydaný v Bavorsku v r. 1751, podľa ktorého žena, ktorá privodila potrat oživotvoreného plodu, mala byť odsúdená na smrť. Moment oduševnenia bol stanovený viac-menej doprostred obdobia tehotenstva, keď si už žena môže byť tehotenstvom istá, pretože pociťuje pohyby plodu. Koniec rozlišovania medzi oživotvoreným a neoživotvoreným plodom možno nájsť v trestnom zákonníku *Theresiana*, vydanom Máriou Teréziou, cisárovnou Rakúskou v r. 1768. Ten považoval všetky prípady interrupcií za vraždu a pre pokrvnú príbuznosť medzi matkou a dieťaťom bol trestaný smrťou. Podobnú právnu úpravu možno nájsť v Ruskej *Zbierke zákonov* z r. 1832.

Od konca 18. storočia dochádza k postupnej liberalizácii regulácií trestov za vyvolané potraty. Právne nariadenie známe ako *Josephina*, vydané cisárom Jozefom II. v r. 1787, síce nerozlišovalo medzi štádiami vnútromaternicového vývoja jedinca, avšak trest za vyvolaný potrat nesmel byť väčší ako päť rokov nútených prác. Najliberálnejší bol Francúzky zákonník z r. 1792, ktorý právnu zodpovednosť ženy za umelé prerušenie jej vlastného tehotenstva zrušil úplne. Avšak zachovaný bol trest (20 rokov väzenia) pre

tretiu osobu, ktorá sa dopustila voči tehotnej žene protiprávneho aktu, následkom ktorého tehotná potratila.

Biologické kritéria začiatku ľudského života.

Spermia a vajíčko

Jeden z prístupov k otázke začiatku ľudského života predstavuje názor, že potenciál ľudského života začína už vajíčkom a spermiou. Podľa tohto názoru už pohlavné bunky samotné – spermia a vajíčko – sú živými entitami v tom zmysle, že uskutočňujú biologické procesy príznačné pre ľudský život. Život sa potom vyvíja nepretržite, bez akéhokoľvek jasného bodu vzniku ľudskej bytosti (s jej ľudskými právami). Tento názor obhajuje C. Grobstein [17] a je prijímaný aj niektorými katolíckymi teológmi. Podporili ho dokonca aj dvaja biológovia – H. J. Morowitz a J. S. Trefil.

Pre Morowitza a Trefila vytvorenie jednobunkovej zygoty oplodnením vajíčka ženy nemá veľký význam, aspoň nie taký, aký mu pripisujú tí, ktorí sú presvedčení o tom, že je to čas, keď začína ľudský život. Morowitz a Trefil píšu: „Nejestvuje čas v následnosti od gamet po zygotu, v ktorom je vytvorený život. V skutočnosti z hľadiska biológie pri počatí dve už predtým jestvujúce živé entity splynú spolu, aby vytvorili inú živú entitu." ([18], 46 a n.)

Zygota nie je podľa týchto dvoch autorov až taká výnimočná. Poukazujú na to, že skutočnosť, že jadrá zygoty obsahujú jedinečný druh DNA, nie je natoľko pozoruhodná, pretože to isté platí napr. pre rakovinové tkanivo, ktoré je bežne chirurgický odstraňované ([18], 49 – 50). To, že zygota nie je ničím výnimočným, potvrdzuje aj skutočnosť, že iba asi jedna tretina oplodnených vajíčok prežije ([18], 50 – 52).

Iná vec je, odkedy je novovznikajúci život podľa Morowitza a Trefila životom ľudským, ale o tom neskôr.

Oplodnenie

Vedný odbor, ktorý skúma vývin zárodku a plodu a nazhromaždil v tejto oblasti v ostatných rokoch veľa nových poznatkov, je embryológia. Dnes jestvuje konsenzus prakticky medzi všetkými embryológmi na celom svete. Každá súčasná učebnica ľudskej embryológie uvádza, že vývin novej ľudskej bytosti začína oplodnením: Napr. K. Kappeler a V. Pospíšilová píšu: „Vývoj nového jedinca sa začína po oplodnení, keď mužské a ženské pohlavné bunky navzájom splynú. Zo zygoty sa postupne vyvíja celý ľudský organizmus." ([19], 15)

Je nepochybné, že oplodnením vajíčka vzniká nový život, rozpory však jestvujú v tom, či je to život ľudský. Celý komplex názorov na túto tému možno označiť za problém *individualizácie zárodku*.

Ako je známe, počas prvých štrnástich dní tehotenstva, sa ešte bunky oplodneného vajíčka delia zdvojnásobovaním svojho počtu.[3] Prívrženci názoru, že ľudský život začína až štrnástym dňom, tvrdia, že kým blastocysta nestratí svoju multipotencialitu, môže vzniknúť jeden alebo viacero jedincov. Je preto ťažké pokladať zárodok hneď po

[3] Pre súčasnú teológiu a náboženstvo, ktoré zastávajú názor bezprostredného oživotvorenia, tým vzniká problém: Keď sa zárodok v ranom štádiu delí, delí sa aj duša? A ak do tohto času duša nejestvuje, ako môže ísť o ľudského jedinca?

oplodnení za ľudského jedinca, pretože má ešte potenciál pre vznik dvoch alebo viacerých jedincov.

Blastocysta sa zahniezdi v maternici medzi šiestym a trinástym dňom od počatia. Pred týmto termínom je blastocysta označovaná za predimplantačné embryo, skrátene predembryo. Tento pojem začal byť používaný od začiatku 80-tych rokov minulého storočia na označenie toho, že embryo nie je úplne sformované, kým nie je ukončená implantácia. Po úspešnej implantácii sa vytvára základ budúceho nervového systému, tzv. primitívny prúžok, a toto obdobie sa označuje ako individualizácia a je to posledný čas, keď môžu byť ešte vytvorené identické dvojčatá. Niekedy však vzniká aj zárodok s dvoma hlavičkami, zrastené dvojčatá, a veľmi zriedkavo dvojčatá s jednou hlavou.

Niektorí vedci, napr. H. Jones [20], 658 – 659), C. Grobstein [17] a M. Gazzaniga [7] preto zastávajú názor, že individuálny ľudský život začína až po štrnástich dňoch po oplodnení. Dovtedy sa „predembryo" môže rozdeliť na dvoch alebo viacerých jedincov. Do štrnásteho dňa máme podľa zástancov tohto názoru do činenia len s istým druhom genetického jedinca, ale nie s ľudským jedincom. Avšak štrnásť dní po oplodnení – po skončení procesu implantácie – už k zdvojnásobovaniu počtu buniek zárodku nedochádza. Štrnásty deň je teda čas začiatku „individualizácie" ľudského jedinca. Od tohto času smeruje vývoj zárodku k utvoreniu ľudského jedinca. Preto okrem genetického predurčenia môžeme hovoriť o predurčení ontologickom. Napr. C. Grobstein označil *predembryo* – embryo do štrnástich dní – dokonca za *predosobu* („pre-person"). Dôvodí, že ak nie je prítomný jedinec (t. j. jedna osoba, nie dve alebo tri), potom nie je prítomná ani ľudská bytosť. Dôvodom, prečo nemôže byť počatie považované za počiatok ľudského života je, podľa C. Grobsteina tiež to, že až 43% prípadov prirodzeného počatia končí prirodzeným potratom, keď žena v mnohých prípadoch ešte ani nevie, že je tehotná.

Niektorí embryológovia však – ako sa zdá – pojmy *„predembryo"* a *„individualizácia"* neprijali. Ako píše C. W. Kischer, prijať názor, že počas vývinu ľudského zárodku jestvujú takéto medzníky, ktoré menia morálnu hodnotu ľudskej bytosti čo i len v embryonálnom štádiu, je falošné. Medzníky jestvujú počas celého života človeka. Posudzovať ľudskú bytosť aplikáciou týchto čisto arbitrárnych bodov je podľa Kischera devalvujúce a nevedecké [21].

Argumenty týkajúce sa individualizácie sa stali dôležitými tiež v spojitosti s časovým ohraničením pokusov so zárodkami. Veľa krajín má dnes právnu úpravu stanovujúcu, že deštruktívne pokusy so zárodkami sú povolené iba pred štrnástym dňom od oplodnenia. Po tejto hranici musí byť podľa zákonov viacerých štátov experimentovanie so zárodkami ukončené (zlikvidovaním zárodku). Táto podobnosť v právnej regulácii je pravdepodobne prebraná z odporúčania Warnockovej komisie z r. 1985 vo Veľkej Británii [22]. Komisia stanovila limit na pokusy so zárodkami, ktorým je štrnásty deň od oplodnenia, a zdôvodnila ho takto:

1. Pred štrnástym dňom nie je ešte utvorený primitívny prúžok a jestvuje možnosť zdvojenia.

2. Ak jestvuje možnosť zdvojenia, zárodok nemôže byť jedincom.

3. Morálny status môžu mať iba jedinci.

4. Uskutočňovať deštruktívne pokusy na entitách bez morálneho statusu nie je zlom.

Preto sa podľa právnych systémov veľa krajín zárodok stáva jedincom štrnásty deň po oplodnení (čas individualizácie). Pred týmto časom nemá žiadny morálny status a uskutočňovať zničujúci zárodočný výskum nie je zlom.

Názor, že najvčasnejší moment, ktorý môže byť považovaný za zrod novej ľudskej bytosti obdarenej dušou, je koniec procesu implantácie – čo je štrnásty deň –, zastávajú aj niektorí predstavitelia katolíckej cirkvi. Napr. poľský profesor T. Slipko, kňaz, tvrdí, že panujúca domnienka, podľa ktorej zárodok od začiatku svojej existencie je jedinečnou bytosťou, je užitočná pri kázaní, katechizme, v publikáciách, ale nie vo vedeckom myslení, pretože tu môže spôsobiť viac zlého než dobrého, najmä ak sa diskusia týka práva nenarodeného na život ([23], 32).

Rovnaké stanovisko ako embryológia zastáva aj moderna genetika, podľa ktorej základné črty morfologických procesov vývoja človeka sú zakódované v genetickom materiáli jadra zygoty. Genóm v jadre zygoty obsahuje všetky genetické informácie. Ako píšu J. Hatina a B. Sykes: „Človek, ako ostatne všetky organizmy, má svoj počiatok v jedinej bunke a hoci dospelý jedinec obsahuje asi 10^{13} buniek, každá z nich je priamym potomkom zygoty, vzniknutej pri oplodnení fúziou buniek obidvoch gamét." ([24], 20)

Kritérium genetickej determinácie (ľudského) života však podľa viacerých autorov, napríklad ani podľa spomínaných biológov Morowitza a Trefila, neobstojí. Vlastníctvo ľudského genotypu samotné neznamená, že máme do činenia s ľudskou bytosťou. Kompletnú genetickú informáciu obsahuje ktorákoľvek biela krvinka. Okrem toho plodová membrána taktiež pozostáva z ľudských buniek s ľudským genotypom, ale nie sú to ľudské bytosti. Žijú svojim vlastným životom a po vynosení dieťaťa sú jednoducho vyhodené. Celulárna biopsia, metóda, ktorá nám umožňuje odhaliť genetické choroby, sa robí na tkanive získanom z postembryonálnej membrány, ktorej genetická štruktúra je totožná so štruktúrou zárodku, ale celkom určite nie je ľudskou bytosťou.

Genetická determinácia zárodku sama osebe neurčuje, že máme do činenia s ľudskou bytosťou, aj preto, že na to, aby vznikol človek, musí byť genóm aktivovaný. Dnes sa už s istotou vie, že genóm ľudského zárodku nie je aktivovaný v štádiu dvoch buniek a ani v štádiu štyroch buniek, pretože do tohto štádia je dynamika zygoty kontrolovaná DNA matky. Z tohto pohľadu je síce zygota aktívna, ale jej vývoj nie je určovaný genetickým programom podľa ktorého sa vyvíja zárodok a neskôr dospelý jedinec. Takže napriek tomu, že zlúčením chromozómov vzniká nový jedinec, ontologicky a geneticky odlišný od svojich rodičov, považujú ho niektorí autori v tomto štádiu iba za potenciálnu ľudskú bytosť. N. Ford uskutočnil vo svojej vplyvnej, ale často kritizovanej knihe *When Did I Begin? Conception of the Human Individual in History, Philosophy and Science* [25] aplikáciu princípov T. Akvinského na biologické údaje. To isté urobil nedávno aj J. T. Eberl, v diele *The Beginning of Personhood: A Thomistic Biological Analysis* [26]. Ford a Eberl tvrdia, že kým je možné zdvojnásobovanie, zárodok je iba zhlukom nezávislých buniek držaných pokope *zónou pellucida*. Obsahuje síce ľudskú DNA, ale netvorí jednotné individualizované komplexné telo úmerné ľudskej rozumovej duši. Zárodok v ranom štádiu svojho vývinu teda má iba „pasívny potenciál" stať sa ľudskou bytosťou.

Proti kritériu oplodnenia pri stanovovaní začiatku života ľudskej bytosti hovoria aj iné dôvody. Ukazuje sa, že nie všetko, čo je počaté ľuďmi, sa stane ľudským jedincom. Pravdou je, že následkom aberácie chromozómov asi 5% zárodkov sa v priebehu vývoja

mení na tzv. abortívne vajce – prázdnu zárodočnú dutinu. V podstate ide o to, že zárodok odumiera. Približne 50% všetkých spontánnych potratov zapríčiňuje práve táto porucha zárodku ([27], 178). K počatiu teda dôjde, ale nie je počatá žiadna ľudská bytosť, hoci aj zárodočné ovum je v tomto prípade určite ľudského pôvodu.

Ďalším dôvodom proti považovaniu oplodnenia za moment, keď začína ľudský život, sú prípady znetvorenia zárodkov (monstier), tzv. *teratómy*. Vyvinú sa vtedy, keď jeden zo zárodkov obsahuje vo svojom vnútri časti iného zárodku (zárodok v zárodku). Ak sa domnievame, že máme do činenia s jedinečnou ľudskou bytosťou hneď po splynutí mužskej a ženskej pohlavnej bunky, čo v situácii, keď dve takéto bytosti splynú v jednu, ktorá má dve genetické línie? Povieme, že dve bytosti prestali jestvovať a nová bytosť začala existovať? Alebo sa budeme domnievať, že jeden organizmus pohltil druhý, vyvinul sa v ľudskú bytosť, a druhý organizmus prestal jestvovať? Alebo možno povedať, že v jednom tele jestvujú dva organizmy?

Ešte iným dôvodom proti považovaniu oplodnenia za moment, keď začína ľudský život, je možnosť vzniku tzv. *triploidií*, čo je porucha oplodnenia, ktorá vznikne, keď dve spermie oplodnia jedno vajíčko alebo jedna spermia oplodní vajíčko s diploidným počtom chromozómov. Zygota obsahuje v takomto prípade tri sady chromozómov, t. j. 69. Zárodok s tricploidiou skôr či neskôr zanikne, nemôže sa z neho vyvinúť životaschopný jedinec Takže nemôžme tvrdiť, že od momentu počatia máme do činenia s ľudskou bytosťou, pretože tá môže v určitom bode stratiť svoju ontologickú identitu: z jednej bytosti sa náhle stanú dve, ako je to v prípade vzniku teratómov, alebo jednoducho prestane existovať, ako je to v prípade triploídií.

Kvôli týmto problémom sa zdá názor, že momentom vzniku ľudského jedinca je určitý čas medzi oplodnením a pôrodom, celkom opodstatnený. Je tu viacero kritérií – nepokračovanie delenia buniek zdvojnásobovaním, nemožnosť vývoja bytosti s odlišným počtom chromozómov, ako má človek, aktivácia genómu zygoty a skončená implantácia, čo nastáva zhruba štrnásty deň po oplodnení.

Schopnosť pociťovania a činnosť mozgu plodu ako kritérium počiatku ľudského života. Viacero vedcov spája ľudskú bytosť so schopnosťou pociťovania, pretože jedinec, ktorý nepociťuje nemôže nič prežívať. Objavenie vedomia, ktoré nás robí podľa prívržencov tohoto – neurologického – kritéria začiatku ľudského života ľuďmi, je hranicou medzi ľudskosťou a subhumánnymi štádiami vývoja. Napr. už spomínaní H. J. Morowitz a J. S Trefil tvrdia, že nie je odôvodnené pripisovať „ľudskosť" plodu, kým nie je celkom vyvinutý jeho mozog, prinajmenšom natoľko, že dokáže pociťovať bolesť, čo je asi v 24. týždni tehotenstva ([18], 157 – 159). To je aj hranica, pri ktorej zlyhávajú pokusy pomôcť plodu prežiť predčasný pôrod, pretože tak mozog, ako aj dýchací systém sú ešte príliš nezrelé. Preto Morowitz a Trefil dochádzajú k názoru, že:

1. „Do času, keď sa počas 7. mesiaca tehotenstva začínajú vytvárať synapsie v mozgovej kôre, právo ženy rozhodnúť sa musí mať prednosť. Počas tohto obdobia by mala byť interrupcia vecou voľby."

2. „V treťom trimestri by sa pri rozhodovaní mali brať do úvahy postoje matky, hodnoty spoločnosti a uvedomenie si, že plod s postupom času nadobúda čoraz funkčnejšiu mozgovú kôru." ([18], 154)

Je zaujímavé, že títo dvaja autori hovoria aj to, že kým nedôjde k vývinu synapsií v mozgovej kôre, nevieme povedať, že bola dosiahnutá „humánna" úroveň, ale nevieme ani povedať, že nebola. Je to klasický príklad „šedej zóny" ([18], 155).

Trefil poznamenáva, že pred svojím výskumom v oblasti ľudskej embryológie nekvalifikovane podporoval názor „pre voľbu". Potom však zaujal rezervovanejší postoj: „Preskúmanie vedeckej literatúry ma priviedlo k umiernenejšiemu stanovisku a k uvedomeniu, že po začiatku 'ľudskosti', musia byť brané do úvahy popri záujmoch matky aj záujmy plodu." ([18], 165)

Toto pôsobivé priznanie poukazuje na to, že vedecké fakty majú dostatočnú váhu, aby pôsobili dokonca aj na tých, ktorí sú o práve na interrupciu presvedčení.

Výskum aj klinické skúsenosti však dnes poukazujú na to, že senzorické funkcie môžu byť sprostredkované nielen kortexom, ale aj inými časťami mozgu, konkrétne thalamom ([28], 1469 – 1475). Klinici z Lekárskeho centra Kalifornskej univerzity W. J. Capron, a B. L. Schulman pozorovali, že bolesť môže pociťovať dokonca aj plod, ktorý ešte nemá vyvinutý kortex ([29], 261). Zistenia o spôsobilostiach plodu, ktoré s pokrokom vedy posúvajú čas, keď je plod schopný napr. pociťovať stále nižšie, sú pôsobivé. Napr. už vo veku 11 týždňov prejavuje zárodok výrazy tváre, a dokonca úsmev. Podľa H. B. Valmana a J. F. Pearson zárodok v tomto štádiu reaguje na svetlo, zvuk a tlak. Zárodok reaguje na podnety rovnako ako dospelý. Po pritlačení špendlíka na dlaň zárodku iba v ôsmom týždni tehotenstva, reaguje tento otvorením úst a odtiahnutím ruky [30]. 80% neurológov v prieskume, ktorý uskutočnil Daily Telegraph, sa vyjadrilo, že zárodku by sa mali poskytovať počas interrupcie lieky zmierňujúce bolesť, a to od 11. týždňa tehotenstva [31].

Niektorí vedci, napr. D. A. Dombrowski, a R. Deltete, síce uznávajú, že už v ranom štádiu vývinu plodu môžu byť prítomné zmyslové receptory a mozgové bunky, avšak podobajú sa skôr voľnému zhluku nervov a spojení medzi nimi. Do približne 5. – 6. mesiaca tehotenstva, keď sa vytvára mozgová kôra, však nie sú spojené. Až po tomto čase, tvrdia títo bádatelia, máme ľudskú podobu a ľudské vnímanie [32].

Astronóm Karol Sagan, svojho času jeden z najslávnejších amerických vedcov, písal, že za svetský, resp. vedecký príznak ľudského života môže byť považovaná činnosť mozgu plodu [33].

Činnosť mozgu je potrebná na ľudské myslenie, kvalitu, ktorá je mnohými považovaná za typický ľudskú. Iba vznik mozgových štruktúr nám dovoľuje domnievať sa, že plod myslí, a považovať ho za človeka. Dovtedy, tvrdia zástancovia tohto kritéria, môžeme hovoriť nanajvýš o živom zhluku buniek s potenciálom pre vznik ľudskej bytosti. Začiatok mozgovej aktivity je možný až myelinizáciou nervových vlákien mozgu. Tento proces začína podľa K. Kapellera a V. Pospíšilovej, približne v 6. mesiaci fetálneho vývoja ([19], 173). Uvedení autori však poznamenávajú, že u novorodenca je len málo prejavov mozgových funkcií. Sú to základné motorické reakcie ako dýchanie, sanie a prehltávanie.

Novšie výskumy však prinášajú pozoruhodné zistenia týkajúce sa o. i. aj pamäťových schopností plodu. W. S. Evans a R. Parncutt z Univerzity v Keele informujú, že nenarodené dieťa rozoznáva zvuky prehrávané jeho matke dokonca už v 20. týždni tehotenstva, ešte predtým, než je mozgová kôra plne funkčná. Na výročnom zasadnutí Britskej psychologickej spoločnosti v r. 1998 Evans informoval o 10 tehotných

ženách, ktorým prehrávali pásky s nezvyčajnou ľudovou hudbou každý deň od 20. do 21. týždňa tehotenstva, a potom bol postup zopakovaný počas 31. týždňa tehotenstva. 2 – 3 týždne po narodení prehrávali 10 deťom tri ukážky hudby, dve z nich boli na páskach, ktoré púšťali ich matkám počas tehotenstva. Nezávislí pozorovatelia pozorovali, že batoľatá počas dvoch piesní, ktoré počúvali aj počas vnútromaternicového vývinu obmedzili kopanie, čím dokázali, že si tóny pamätali a rozlišovali ich [34].

Schopnosť samostatného života. Konečne, ďalším kritériom začiatku ľudského života je čas, keď je plod schopný života alebo schopný samostatného života – t. j. života mimo tela matky. Ide o to, že plod získava morálny status alebo, konkrétnejšie, právo na život v čase, keď sa stava schopným samostatného života. Podľa súčasnej embryológie je už plod po 27. týždni natoľko vyvinutý, že je schopný prežiť aj v prípade predčasného narodenia ([19], 15).

Mimochodom, v niektorých krajinách, napr. vo Veľkej Británii, je legálny časový limit pre väčšinu interrupcií 24. týždeň tehotenstva. Interrupcie tu bol boli od r. 1957 povolené za určitých podmienok do 28. týždňa, pretože od tejto hranice už bol plod schopný v prípade predčasného pôrodu prežiť. Od r. 1990 sa hranica znížila na 24 týždňov, pretože pokrok v lekárskej vede umožňuje plodu prežiť už od tohto času.

Kritérium schopnosti samostatného života určil za rozhodujúce aj Najvyšší súd USA v r. 1973, keď legalizoval interrupcie v 1. a 2. trimestri.

Schopnosť samostatného života je však relatívny pojem a spája sa s ním viacero problémov. V prvom rade: Znamená schopnosť samostatného života schopnosť prežiť bez lekárskej pomoci, alebo s lekárskou pomocou? Ak by sme definovali schopnosť samostatného života ako schopnosť prežiť bez vonkajšej pomoci, urobili by sme neživotaschopnými nielen všetky plody, ale aj veľa iných ľudských bytostí, počnúc novorodencami až po starých ľudí. Avšak ak schopnosť samostatného života znamená aj schopnosť prežiť za pomoci lekárskych prístrojov, potom je to v diskusii o interrupciách veľmi nestabilný bod, ktorý sa s vývojom lekárskej vedy mení. Preto sa na kritérium životaschopnosti nemožno úplne spoliehať. Najmladším predčasne narodeným dieťaťom je podľa Guinessovej knihy rekordov James Gill z Kanady, ktorý sa narodil po dvadsiatichdvoch týždňoch s váhou 624 gramov.

* * *

Zhŕňame: Zrod ľudskej bytosti vyvoláva stále veľa kontroverzií a pokus odpovedať na otázku, kedy vzniká ľudská bytosť, vyvoláva veľa emócií. Názory na nenarodený plod prešli počas stáročí rôznymi premenami. V histórii európskeho myslenia boli obdobia, keď povážlivá časť spoločnosti považovala oplodnené vajíčko za ľudskú bytosť, aj obdobia, kedy sa pojem ľudská bytosť používal len pre popôrodné obdobie v ľudskom živote.

To, že oplodnenie je začiatkom nového života, je nepopierateľné, ale existujú nezhody v tom, či je to aj začiatok života ľudskej bytosti. Podľa základného biogenetického zákona je embryonálny vývoj človeka zhusteným a skráteným opakovaním vývoja celého kmeňa cicavcov. To robí definovanie „ľudskosti" problematickým, pretože vyvstáva otázka, odkedy je už novo vznikajúci život životom ľudský. Podľa

viacerých vedcov „*ľudskosť*" možno objektívne biologický odlíšiť vývinom mozgovej kôry, čo umožňuje nové a neočakávané funkcie; pre iných je to však oveľa skôr.

Je nepochybné, že zrod novej ľudskej bytosti je proces. Aj keď sa budeme domnievať, že je to v čase oplodnenia, nesmieme zabudnúť, že aj oplodnenie samotné vyžaduje istý čas. Zdá sa, že čím viac o vnútromaternicovom vývine ľudského jedinca vieme, tým ťažšie je stanoviť hranicu, za ktorou sa zárodok, resp. plod stáva človekom. Oplodnenie samotné je nepochybne pri vytváraní ľudského života prelomom. Jeho výsledkom vzniká nový žijúci organizmus, odlišný od organizmu svojej matky a otca, vybavený jedinečným ľudským genetickým kódom. Ale na druhej strane sa tento organizmus nemusí pre komplikácie uvedené vyššie vyvinúť v ľudského jedinca.

Diskusia o tom, kedy začína ľudská úroveň života zárodku, resp. plodu, pokračuje a otázka určenia bodu, po ktorom sa počatý zárodok stáva súčasťou ľudského spoločenstva, zostáva nevyriešená. Téma sa stala jedným z najdôležitejších morálnych sporov v histórii ľudstva. Ak zoberieme do úvahy rôznorodosť názorov a silu presvedčení jednotlivých stránok sporu, ani nie je pravdepodobné, že sa v tejto otázke niekedy zhodnú.

S pokrokom vedy možno očakávať, že dôkazy o podobnosti plodu narodenému jedincovi a o jeho vyspelých funkciách ho pred zrakmi verejnosti zviditeľnia a zrod ľudskej bytosti už nebude procesom zahaleným tajomstvom a vyvolávajúcim toľko kontroverzií. A azda príde čas, keď bude mať plod ľudské práva chránené zákonom.

Morálny status plodu. Nemenej diskusií ako otázka začiatku života vyvoláva otázka morálneho statusu plodu, t. j. otázka, či je plod morálne významný a či sa tento jeho význam rovná statusu druhej zainteresovanej strany, t. j. matky.

R. Hursthouse ([35], 65) tu postrehol päť druhov názorov:

Konzervatívny názor. Podľa konzervatívneho názoru má plod viac-menej rovnaký morálny status ako dospelá osoba, a to už od počatia. Podľa toho je tento postoj k otázke legálnosti interrupcií konzervatívny alebo reštriktívny. Nie je povolené robiť plodu to, čo nie je povolené robiť dospelej ľudskej bytosti. Teda normálne nie je povolené odstrániť plod, hoci môžu byť prípustné niektoré výnimky, napr. keď je ohrozený život matky. Konzervatívny postoj zaujíma v západnom svete najmä katolícka cirkev.

Liberálne hľadisko. Je diametrálne odlišné od predošlého. Nepopiera, že plod je v istom zmysle ľudský. Avšak podľa tohto názoru nie je porovnateľný s dospelým jedincom ľudskej spoločnosti, skôr s kúskom ľudského tkaniva. Tým je plodu priznávaný veľmi malý – ako vôbec nejaký – mravný význam a krajne liberálne hľadisko umožňuje interrupciu v ktoromkoľvek štádiu tehotenstva a z akéhokoľvek dôvodu.

Predstaviteľkou tohto myšlienkového prúdu je M. A. Warrenová. Krajne liberálne stanovisko zaujíma aj M. Tooley, ktorý o etike interrupcií často písal. O názoroch týchto dvoch autorov sa zmienime neskôr.

Animálne hľadisko. Plod je, čo sa týka morálneho statusu, porovnateľný s morálnym statusom zvierat. Keďže väčšina ľudí považuje zvieratá za morálne významné, avšak nie za natoľko významné ako deti alebo dospelých ľudí, aj plod síce má morálny status, ale nie taký ako dieťa alebo dospelý. Sú rôzne verzie animálneho hľadiska v závislosti od toho, akému druhu zvierat sa plod podľa zástancov tohto názoru

podobá. Vo všeobecnosti tento názor spočíva v tom, že plod rovnako ako veľa druhov zvierat je schopný pociťovať, ale neuvedomuje si seba (hoci jestvujú rozpory v tom, kedy sa u plodu vyvíja kapacita pociťovať bolesť). V každom prípade však ohľadne morálneho statusu zvierat jestvuje toľko rozporov, že nie je jasné, nakoľko môže toto stanovisko pomôcť vyjasniť rozpory ohľadne interrupcií.

Zmiešaný prístup. Zmiešaný prístup priznáva plodu odlišný status v závislosti od štádií jeho vývoja. Spočiatku je zárodok z morálneho hľadiska ako kúsok tkaniva alebo telesný orgán. S postupom vývoja je ako nižší živočích, neskôr ako vyšší a v posledných štádiách svojho vývoja ako dieťa rovné plne vyvinutému dospelému človeku. Tento zmiešaný prístup je implicitne, ak nie explicitne, zohľadnený v legislatíve týkajúcej sa interrupcií viacerých štátov, medzi nimi Česka aj Slovenska, a zhoduje sa – ako sa zdá – s intuitívnym prístupom mnohých ľudí k interrupciám. Je na vede, aby určila, v čom sa jednotlivé štádia morálne líšia a kedy vo svojom vývoji prechádza plod z jedného do druhého štádia.

Potencialita. Hoci plod nie je ešte ľudskou bytosťou, je potenciálnou ľudskou bytosťou a v tomto ohľade je morálne jedinečný. Tento – hoci populárny názor – je menej exaktný ako ostatné (azda až na animálny prístup), pretože nie je jasné, čo z neho vyplýva. Má potenciálna ľudská bytosť rovnaký morálny status ako aktuálne jestvujúca ľudská bytosť – potom by interrupcia nebola prípustná –, alebo iba potenciál pre morálny status ľudskej bytosti – potom nie je zrejmé, či by mala byť interrupcia neprípustná. J. J. Thomsonová to vyjadrila takto: „Ak sa oplodnené vajíčko normálne vyvinie, dieťa, ktoré z neho vyrastie, bude mať svoje práva. Ale to neznamená, že oplodnené vajíčko má práva. Ak sa deti budú normálne vyvíjať, získajú právo voliť; neznamená to však, že majú právo voliť už teraz. Preukázať, že oplodnené ľudské vajíčko má teraz práva, vyžaduje predložiť fakty týkajúce sa jeho prítomnosti, nie jeho budúcnosti." [36] V spomínanej diskusii v slovenskom denníku SME zaznel napr. argument zástancu interrupcií, že aj tridsaťročný človek má potenciál stať sa dôchodcom, ale ešte ním nie je.

Hoci jestvuje množstvo názorov o statuse plodu, najčastejšie sa diskutuje o prvých dvoch stanoviskách. Tieto diskusie sa najčastejšie týkajú otázky, či má plod právo na život.

Právo na život. Podľa konzervatívneho stanoviska má každá osoba právo na život – aj plod. Žena nepochybne má právo rozhodovať o tom, čo sa deje v jej tele a s jej telom. Avšak právo osoby na život je silnejšie ako právo rozhodovať o tom, čo sa deje v jej tele a s jej telom, a tak toto právo preváži. Preto plod nesmie byť odstránený a interrupcie sú neprípustné ([37], 113).

Argument je pôsobivý, ale diskutabilné je to, či plod je osobou. Hoci obe strany sa vo všeobecnosti zhodujú v tom, že je plod ľudský, t. j. je príslušníkom druhu Homo Sapiens, nezhodujú sa v tom, či byť ľudský znamená byť osobou. Konzervatívci majú sklon stotožňovať ľudskosť s osobou, kým liberáli tvrdia, že entita môže byť ľudská, ale nemusí byť nevyhnutne aj osobou.

M. A. Warrenová napr. rozlišuje medzi morálnym a genetickým zmyslom slova „ľudský". Byť človekom v morálnom význame slova znamená byť členom morálneho spoločenstva a mať morálne práva. A hoci všetci členovia druhu Homo Sapiens sú

ľuďmi v genetickom zmysle slova, príslušnosť k druhu nie je nutná ani postačujúca pre ľudskosť v morálnom slova zmysle: obe skupiny sa prekrývajú, ale nemusia byť totožné. Je možné byť človekom v jednom zmysle, ale nie v druhom. Podľa Warrenovej argument, že je zlé zabiť nevinnú ľudskú bytosť – a keďže plod je nevinnou ľudskou bytosťou, je zlé zavraždiť plod –, zmiešava dva rozdielne významy slova „ľudskosť". Plod je ľudským v genetickom slova zmysle, ale aby argument platil, musí byť dokázané, že je človekom aj v morálnom slova zmysle. Inými slovami, že je členom morálneho spoločenstva. Ktoré bytostí sú členmi morálneho spoločenstva s plnými právami na život? Tu Warrenová rozlišuje medzi človekom a osobou. Morálne spoločenstvo pozostáva iba z osôb, ktoré môžu, ale nemusia byť ľuďmi. Samozrejme, je potrebné určiť, čo znamená byť osobou. Warrenová ponúka viacero charakteristík osobnosti zhodných s filozofickou tradíciou: t. j. osobnosť znamená vlastniť také atribúty ako rozum, vedomie, schopnosť komunikácie, sebauvedomenie atď. Dôležitým bodom je to, že keďže plod nemá žiadnu z uvedených vlastností, nemôže byť osobou, a teda nie je ľudskou bytosťou v tom zmysle, ktorý by jej zaručoval právo na život [38].

Tak ako M. A. Warrenová aj M. Tooley tvrdí, že právo na život má iba osoba. Avšak namiesto budovania na filozofickej tradícii týkajúcej sa vlastností osoby Tooley sa priamo dotýka otázky, kto má ľudské práva, a najmä právo na život. Pre Tooleyho mať ľudské práva znamená mať želania. Tooley vychádza z Feinberga, podľa ktorého mať ľudské práva znamená mať záujmy a mať záujmy znamená mať túžby. To, čo nemá želania – napr. veci –, nemá záujmy a práva. Aplikujúc to na interrupcie Tooley tvrdí, že právo na život patrí len tej entite, ktorá má záujem na pokračovaní svojej existencie ([39], 127). Avšak plod nie je ešte natoľko vyvinutý, aby mal záujem alebo želanie pokračovať vo svojej existencii ďalej, a preto o ňom nemožno povedať, že má právo na život. Ďalej, Tooley popiera že plodu možno priznať záujmy, a tým aj práva na základe záujmov a želaní, ktoré bude mať, keď mu bude umožnené sa vyvinúť. Tu apeluje na pojem osobnej identity. Tvrdí, že plod a osoba ktorou sa stane, sa tešia z fyzikálnej, nie osobnej identity: individuálny fyzický organizmus nemusí byť individuálnym subjektom vedomia.

Proti týmto úvahám však možno namietať, že liberáli nemajú absolútnu jurisdikciu na správne používanie pojmu „osoba". Preto hoci liberálne argumenty v prospech interrupcie založené na pojme osoby vychádzajú z istej filozofickej tradície od Aristotela, cez Kanta po Locka, pojem osoba má viacero významov, nielen filozofický, ale aj teologický, právny a aj bežný. Ďalej, hoci tradičný filozofický výpočet atribútov osobnosti – racionalita, vedomie atď. – je správny, poukazuje sa na to, že príslušnosť k živočíšnemu druhu pre členov ktorého je príznačná racionalita a vedomie, je dostatočnou podmienkou klasifikovania za osobu alebo za plnú morálnu hodnotu. Teichman poukazuje na to, že individuálny živočích môže byť označený za „cicavca", hoci on sám nemá schopnosť vyživovať svoje potomstvo kojením – stačí, že patri k živočíšnemu druhu, ktorého dospelé príslušníčky ženského pohlavia tak robia [40].

Tieto odpovede, zdá sa, umožňujú súhlasiť s tým, že plod je osobou. Avšak samotná príslušnosť k živočíšnemu druhu ako kritérium musí byť ešte upresnená. Má plod napr. rovnaké morálne postavenie ako plne rozvinutý člen toho istého druhu? Zdá sa, že nie – aspoň podľa dikcie právnych noriem štátov, ktoré interrupcie povoľujú, medzi nimi aj Česka a Slovenska. Podľa týchto zákonov sa v prípade ohrozenia zdravia ženy

interrupcia povolí, dokonca bez časového obmedzenia (zákon SNR č. 73/1986) – na práva plodu na život sa neberie ohľad.

Ak zvážime zložitosť diskusie medzi tými, ktorí tvrdia, že plod má právo na život (a plnší morálny status), a tými, ktorí to popierajú, je zjavné, ako ťažko je túto záležitosť rozhodnúť. Ak by mal plod plné morálne práva, nie je jasné, či by potom mali záujmy a práva matky – napr. v prípade, že tehotenstvo a pôrod ohrozujú jej život – vôbec prednosť. Na druhej strane, uprieť plodu akékoľvek práva na základe toho, že nejde o osobu, nielenže uráža tých, ktorí sa domnievajú, že plod musí mať určitý status aspoň v poslednom štádiu tehotenstva, znamená to tiež to, že morálny status postrádajú aj iné neosoby vrátane novorodencov.

Dosiahnutie súhlasu týkajúceho sa morálneho statusu plodu nie je pravdepodobné, pretože každý prístup vychádza z počiatočných morálnych presvedčení. To, ktoré charakteristiky zárodku či plodu sú považované za dôležité, závisí od počiatočného presvedčenia toho ktorého človeka. A hoci sú určite dôležité, empiricky overiteľné skutočnosti relevantné, napr. či áno, alebo nie a v akom štádiu je plod schopný pociťovať bolesť, je jasné, že otázka morálneho statusu plodu nemôže byť plne zodpovedaná len na základe toho. Ako to bolo formulované v jednej vplyvnej správe týkajúcej sa etických záležitostí oblasti ľudskej reprodukcie a embryológie: „Hoci otázka, kedy začína život alebo osobnosť, sa zdá byť otázkou pýtajúcou sa na fakty, pri ktorej sme náchylní na priamu odpoveď, odpovede na takéto otázky sú komplexným amalgámom faktických a morálnych úsudkov." ([41], 60)

Interrupcie: tri stanoviská. Tí, ktorí sú presvedčení, že plod nie je ľudskou bytosťou, zastávajú názor, že interrupcia je morálne prípustná pre dobro matky za predpokladu, že plod je ušetrený akejkoľvek zbytočnej bolesti.

Na druhej strane, tí, ktorí z toho alebo onoho dôvodu veria v posvätnosť ľudského života od počatia, sú absolútne proti interrupciám bez ohľadu na akúkoľvek prípadnú závažnú abnormalitu plodu. Podľa tohto názoru má tehotná žena povinnosť – dokonca aj právne vynútiteľnú – starať sa o dieťa v jej lone a brániť ho pred akýmkoľvek poškodením. Pokladajú za nenormálne, že právo ženy rozhodovať sa o tom, čo sa deje v jej tele, sa interpretuje tak, že umožňuje zámerné ukončenie života inej nevinnej a bezbrannej ľudskej bytosti, totiž nenarodeného dieťaťa.

Pozrime sa na dôvodenie jednej aj druhej strany sporu reprezentovaného na jednej strane vyhraneným názorom katolíckej cirkvi a na druhej strane nie menej vyhraneným názorom feministiek. Do tretice sa pozrieme na postoj súčasnej medicíny k interrupciám.

Stanovisko cirkvi. Napriek tomu, že ani Starý, ani Nový zákon sa o vyvolanom prerušení tehotenstva nezmieňuje ani ho konkrétne nezakazuje [42], cirkev vystupuje proti interrupciám veľmi rozhodne. Stanovisko súčasnej rímskokatolíckej cirkvi je najucelenejšie formulované v už spomínanej *Deklarácii k vyvolanému potratu z r. 1974.* Vyhlásenie si o. i. všíma paradox, že tí istí ľudia (liberáli) protestujú proti trestu smrti a proti vojnám, a súčasne obhajujú interrupcie. Interrupcie, ako aj antikoncepciu a umelé oplodnenia odsudzuje neustále a so všetkou rozhodnosťou aj pápež Ján Pavol II., najkomplexnejšie v encyklike o hodnote a neporušiteľnosti ľudského života *Evangelium*

Vitae. Dokument opäť zdôrazňuje, že interrupcie „priamo porušujú právo a božie prikázanie *Nezabiješ!*" [43]

Naproti tomu reformované cirkvi v USA mali k otázke interrupcií minulých desaťročiach liberálnejšie postoje, podľa ktorých je interrupcia vecou zodpovedného osobného rozhodnutia ([44], 67) alebo rozhodnutie podstúpiť prerušenie tehotenstva je súkromnou záležitosťou medzi ženou a jej lekárom ([44], 68). V ostatných rokoch však odpor konzervatívnych protestantov proti interrupciám vzrástol. Význačné osobnosti vystupujú proti súčasnej situácii okolo interrupcií v Amerike kriticky. A podľa frekvencie útokov na kliniky uskutočňujúce interrupcie sa zdá, že aspoň časť americkej verejnosti sa vzďaľuje od liberálnych a povoľujúcich postojov zo šesťdesiatych a začiatku sedemdesiatych rokov 20. storočia a vracia sa k tradičnejšiemu stanovisku k interrupciám.

Feministické stanovisko k interrupciám. Feministky zakladajú svoje stanovisko k interrupciám na práve rozhodovať o tom, čo sa deje v ich tele. Usilujú o liberálnu legislatívu týkajúcu sa interrupcií. Jednou z ich požiadaviek je voľná interrupcia na požiadanie. Jednou z najvýraznejších predstaviteliek tohto myšlienkového prúdu je J. J. Thomsonová.

Thomsonová obhajuje právo žien na interrupciu z viacerých príčin. Žena, ktorá otehotnela následkom znásilnenia, sa môže cítiť ponížená tým, že bude nosiť a porodí dieťa muža, ktorý ju zneuctil. Žena, ktorej zdravie je vystavené nejakému riziku, si nemusí želať podstúpiť zvýšené riziko, ktoré pre ňu môže znamenať donosenie plodu. Žena, ktorá už má viacero detí a opustil ju manžel, s ktorým doteraz žila, sa obáva, že nedokáže poskytnúť ďalšiemu dieťaťu dôstojný život. Žena môže zistiť, že plod, ktorý nosí bude značne znetvorený. Žena, ktorá si buduje kariéru vyžadujúcu tvrdo pracovať a neviazať sa inými povinnosťami, môže s tehotenstvom čakať, kým dosiahne postavenie, v ktorom bude môcť poskytnúť dieťaťu všetku potrebnú opateru.

Thomsonová argumentuje aj prípadmi otehotnenia maloletých dievčat. Literatúra o interrupciách, píše Thomsonová, typicky hovorí o tehotných ženách, ale 13-ročné tehotné dievča nie je ženou, je dieťaťom. Chcieť od neplnoletého dievčaťa, ktoré otehotnelo následkom znásilnenia alebo zvedenia, aby donosilo plod, je podľa Thom- sonovej pohoršujúce. J. J. Thomsonová uzatvára, že odoprieť ženám právo na interrupcie obmedzuje ich slobodu a brzdí ich úsilia vyrovnať sa mužom. Obmedzenie prístupu k interrupcii bráni dosahovaniu politickej, sociálnej a ekonomickej rovnoprávnosti žien. Ak sa ženám odoprie právo rozhodovať o vlastnom tele, odoprú sa im práva na rovnaké zastúpenie v živote spoločnosti; ak im nebude povolené uskutočňovať za seba také ďalekosiahle rozhodnutia, akými sú rozhodnutia, či chcú mať dieťa, nebude im tým umožnené zaujímať postavenie autonómneho dospelého, morálne rovnocenného mužovi [36].

Stanovisko súčasnej medicíny. Názor súčasnej medicíny na interrupcie sa opiera o definíciu zdravia svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) a štatistickú pravdepodobnosť úmrtí pri pôrodoch a pri interrupciách. S prihliadnutím na definíciu zdravia WHO, podľa ktorej je zdravie stav úplného telesného, duševného a sociálneho blaha, nielen neprítomnosť ochorení, sú – ako píše K. Citerbart – všetky interrupcie

uskutočňované zo zdravotnej indikácie, pretože zdravotný stav nechcene tehotnej ženy nezodpovedá definícii zdravia WHO ([45], 241).

Porovnanie úmrtí žien pri interrupcii s úmrtnosťou v súvislosti s gestáciou (tehotenstvo, pôrod, šestonedelie) ukazuje, že riziko úmrtia pri interrupcii je mnohonásobne nižšie. K. Citerbart uvádza, že za obdobie 10 rokov (1978 – 1987) bolo v ČR 146 520 pôrodov, pričom v súvislosti s gestáciou zomrelo 292 žien, t. j. materská úmrtnosť bola 0,2%. Pritom však na vykonaných 947 030 interrupcií zomreli iba 2 ženy – t. j. 0, 002%, čo je stonásobne nižšie ako úmrtnosť na pôrod. K. Citerbart uzatvára, že „nemáme ani zdravotné, ani morálne právo nútiť ženu podstupovať stonásobne vyššie riziko smrti pri nechcenom tehotenstve a materstve". Rovnako je to podľa tohto autora pri zdravotných následkoch po interrupciách v porovnaní s následkami po gestácii – po gestácii sú mnohonásobne vyššie a závažnejšie ([45], 241).

Záver. V diskusiách s ľuďmi na tému interrupcií často počuť argumenty o sociálnej situácii dnešných rodín a samozrejme tiež nevydatých žien, ktorá je pre narodenie (ďalšieho) dieťaťa vraj nevhodná. Ďalšie dieťa by bolo pre matku neúnosným bremenom, najmä keď jestvujú dôvody na obavy, že bude nenormálne alebo retardované. Závažný je aj argument, že v určitých prípadoch môže tehotenstvo ohrozovať zdravie, alebo dokonca život matky. Vzniká tu morálny problém, ktorý život má v tomto prípade prednosť – ten, ktorý ešte len začína, teda potenciálny život, alebo život matky, teda život existujúci?

Tieto veľké problémy zástancovia práva na život nepopierajú. Ani jeden z týchto dôvodov sa však podľa nich nemôže objektívne porovnávať s právom druhého jedinca na život, aj keď tento život ešte len vzniká. Nikto, ani otec, ani matka nemôžu konať za dieťa – ani keď je ešte len v zárodočnom štádiu –, nemôžu v jeho mene voliť život alebo smrť. Ani dieťa samotné, keď vyrastie, nebude mať podľa stúpencov práva na život nikdy právo zvoliť si samovraždu; o to viac nesmú zvoliť pre dieťa smrť jeho rodičia, kým nie je vo veku, keď môže rozhodovať za seba. Život je príliš dôležitou hodnotou na to, aby bola porovnávaná dokonca aj s veľmi vážnymi poškodeniami, tvrdia zástancovia úcty k životu. Namiesto interrupcie ponúkajú iné alternatívy: možnosť anonymného pôrodu (návrh takéhoto zákona je t. č. v slovenskom parlamente), pomoc rodinám a nevydaným ženám, prídavky na deti, zvýšenie statusu nemanželských detí a zjednodušenie podmienok pre adopciu.

Súčasnú legislatívu európskych aj iných krajín vo veci interrupcií ovplyvnilo niekoľko celosvetových konferencií k populačným otázkam. Slobodný prístup k interrupcii je – ako bolo prijaté na medzinárodnej konferencii o ľudských právach 22. IV. – 13. V. 1968 v Teheráne – v súlade s jedným zo základných ľudských práv – s právom na plánované rodičovstvo. Toto právo bolo potvrdené a doplnené aj na 2. celosvetovej populačnej konferencii v Mexiko City, v r. 1984. V zmysle záverov z týchto konferencií majú rodičia základné ľudské právo slobodne a zodpovedne určovať počet svojich detí a časový odstup medzi nimi.

Výsledkom toho je situácia, že liberálne interrupčné zákony platia vo väčšine európskych štátov. Výnimkou je Poľsko a Írsko. Vo Švédsku, Dánsku, Rakúsku a Taliansku sú ešte liberálnejšie ako v Čechách a na Slovensku.

Odklon od liberálneho postoja väčšiny verejnosti a zákonodarcov k interrupciám nie je v dohľadnej dobe pravdepodobný. Konzervativizmus je v súčasnosti na postupe v riadení ekonomických procesov, ale v sociálnych otázkach, ako sa zdá, víťazí liberalizmus. Preto napriek vášnivým diskusiám medzi stúpencami práva na život a práva na voľbu nie je pravdepodobné, že sa v otázke interrupcií niekedy dosiahne medzi oboma tábormi zhoda. Interrupcia preto zostáva dostupnou metódou plánovania rodičovstva aj naďalej. Napokon, ako konštatovala Medzinárodná konferencia *Od interrupcií k antikoncepcii* v Tbilisi v r. 1990, zaistiť lekársky bezpečnú interrupciu bude potrebné i pri najlepších programoch plánovaného rodičovstva.

LITERATÚRA

[1] Demografický vývoj SR v roku 2002. http://www.statistics.sk/webdata/slov/infor/0603/dvs0603.htm.25. okt. 2003.
[2] Český statistický úřad: http://www.czso.cz/. Excerpované: 20. I. 2004.
[3] BBC News, 18. septembra 2003.
[4] „Estimates of the pro-abortion. Alan Guttmacher Institute." In: *Fox News, 21 January 1999.*
[5] ČECH, E. a kol.: *Porodnictví.* Praha, Grada, Avicenum 1999.
[6] Deklarácia k vyvolanému potratu. *Svätá kongregácia pre doktrínu viery.* 18. IX. 1974.
[7] GAZZAIGA, M.: „Zygotes And People Aren't Quite The Same." In: *New York Times*, 25. 4. 2002.
[8] „Should a Fetus Have Rights?" In: *Newsweek* 3. júna 2003.
[9] Zákon SNR č. 73/1986.
[10] Zákon ČNR č. 66/1986 Zb. O umelom ukončení tehotenstva.
[11] SCHUBER, K.: *Židovské náboženství v proměnách věků.* Praha, Vyšehrad 1995.
[12] ARISTOTELES: *O duši.* Praha, Vydavateľstvo Rezek 1995.
[13] http://www.latein-pagina.de/augustin/aug22.htm
[14] Zdroj: (online): http: //www.ccel.org/s/schaff/npnf205/cache/npnf205.txt
[15] HALDANE, J – LEE, P: „Acquinas on Human Ensoulment, Abortion and the Value of Life." In: *Philosophy* 78, 2003, s. 255 – 278.
[16] REBRO, K – BLAHO, P.: *Rímske právo.* Bratislava – Trnava 2003.
[17] GROBSTEIN, C.: *Science and the Unborn: Choosing Human Futures.* New York, Basic Books 1988.
[18] MOROWITZ, H. J. – TREFIL, J. S.: *The Facts of Life: Science and the Abortion Controversy.* New York, Oxford University Press 1992.
[19] KAPPELER, K. – POSPÍŠILOVÁ, V.: *Embryológia človeka.* Martin, Osveta 1991.
[20] JONES, H.: „What Is An Embryo?" In: *Journal of Fertility & Sterility,* April 2002, 77, s. 658 – 659.
[21] KISCHER, C. W.: „Corruption of the Science of Human Embryology." In: *American Bioethics Advisory Commission Quarterly.* Jeseň 2002.
[22] WARNOCK, M.: *The Question on Life: The Warnock Report on Human Fertilization and Embryology.* Oxford, Basil Blackwell 1985.
[23] SLIPKO, T.: *Za czy przeciw zyciu. Poklosie dyskusji.* Krakov – Waršava 1992.
[24] HATINA, J. – SYKES, B.: *Lékářská genetika.* Praha, Academia 1999.

[25] FORD, N.: *When Did I Begin? Conception of the Human Individual in History, Philosophy and Science.* Cambridge, University Press 1988.
[26] EBERL, J. T.: „The Beginning of Personhood: A Thomistic Biological Analysis." In: *Bioethics*, 2000, No. 14, s. 134 – 157.
[27] MARTIUS, G.: *Gynekológia a pôrodníctvo.* Martin, Osveta 1996.
[28] KINNEY, H. C. et al.: „Neuropathological findings in the brain of Karen Quinlan." In: *New England Journal of Medicine* 1994; 330, s. 1469 – 1475.
[29] CAPRON, W. J. – SCHULMAN, B. L.: „The use of anencephalic infants as organ sources." In: *Journal of the American Medical Association 1989.*
[30] VALMAN, H. B. – PEARSON, J. F.: „What the foetus feels." In: *British Medical Journal,* 26. January 1980.
[31] *Daily Telegraph,* 11 October 2000.
[32] DOMBROWSKI, D. A. – DELTETE, R.: *A Brief, Liberal Catholic Defense of Abortion.* University of Illinois Press 2000.
[33] SAGAN, C.: *Billions and Billions: Thoughts on Life and Death at the Brink of the Millennium.* Amazon books 2001.
[34] EVANS W. S. – PARNCUTT, R.: „The ontogenesis of auditory perception and memory in the human foetus during the second trimester." http://www.babycalm.com/research2.htm Excerpované 14. XII. 2003.
[35] HURSTHOUSE, R.: *Beginning Lives.* Oxford, Basil Blackwell 1987.
[36] THOMSON, J. J.: „Abortion." In: *The Boston Review,* Vol. XX, No. 3.
[37] DWORKIN, R. M. (Ed.): *The Philosophy of law.* Oxford, Oxford University Press 1997.
[38] WARREN, M. A.: „Moral significance of birth." In: *Feminist perspectives in Medical Ethics.* Holmes, H. M. – Purdy, L. M. (Eds.), Bloomingnoon, Indianapolis, USA, Indiana University Press 1992.
[39] TOOLEY, M.: *The Problem of Abortion.* 2. vyd. Belmont, CA, USA, Wadsworth 1984.
[40] TEICHMAN, J.: „The Definition of Person." In: *Philosophy,* Vol. 60, No. 2, s. 175 – 185.
[41] WARNOCK, M.: *A Question on Life.* Oxford, Basil Blackwell 1985.
[42] *Biblia.* Banská Bystrica, Slovenská biblická spoločnosť 1991.
[43] JÁN PAVOL II: *Evangelium Vitae. Encyklický list o hodnote a neporušiteľnosti ľudského života. 25. marca, 1995.* Trnava, SSV 1995.
[44] BARBER, C. J.: „Abortion: A Survey of Attitudes and Research Materials." In: *Journal of Psychology and Theology,* 1, 1973.
[45] CITERBART, K. a kol.: *Gynekologie.* Praha, Galén 2001.

doc. PhDr. Štefan Vendel, CSc.
Katedra psychológie FF PU
17. novembra 1
080 78 Prešov
SR